

Прятничка Т. В.,
кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов
Тернопільського національного економічного університету

Шилінська І. Ф.,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземних мов
Тернопільського національного економічного університету

ЧАСОВІ ТРАНСПОЗИЦІЇ У ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ

Анотація. Стаття присвячена аналізу граматичних темпоральних структур (історичного та футурального презентів), які здатні передавати подвійну часову експозицію, завдяки чому досягається синхронізація реальної часової площини читача з художньо відтвореною автором часовою площиною описаних дій/станів.

Ключові слова: транспозиція, заміщення, синхронізація.

Постановка проблеми. Завдяки властивості темпоральних структур презентності реалізувати часові та просторові транспозиції, зсуви перспектив оповіді, вичленяти події у часовому потоці, показуючи водночас його єдність і безперервність, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, теперішність не просто реалізується як така, а набуває різних функціонально-семантичних та композиційно-стилістичних значень. Відповідно до цього теперішність у художньому творі, відображаючи об'єктивну дійсність, сприймається у всій гамі часових співвідношень, кореляцій та різнобічних впливів не лише персонажами, а також і читачем. У таких випадках йдеться про певну прагматистичну орієнтацію граматичних форм, що реалізують презентність, тобто про художній (зображувальний) презент, який виявляється у процесі мовленнєвої реалізації цих форм як їх художньо-естетичний потенціал.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ретельне вивчення лінгвістичних досліджень, що стосуються особливостей функціонування видо-часових форм, та аналіз англомовних художніх творів дають нам змогу дійти висновку, що опис потенційних можливостей граматичних форм теперішнього часу англійської мови реалізувати об'єктивну дійсність був би не повним без урахування їх здатності передавати минулі й майбутні події, переносячи їх у уяві у площину презентності. У науковій літературі така властивість структур теперішності має назву «драматичний презент», який, на нашу думку, поєднує історичний та футуральний презенти.

Послідовники традиційної граматики С. Грінбаум, Р. Кверк, Г. Ліч, Дж. Свартвік, Д. Кристал визнають, що історичний презент (ІП) використовується авторами з метою драматизації, актуалізації минулих подій у художніх творах [9, с. 197; 4, с. 69]. К. Бругман вводить поняття *драматичний теперішній час* і пояснює його як повідомлення, абстраговане від часу. Мовець розповідає про минулу дію так, ніби вона відбувається в теперішньому, у нього на очах. Таким чином створюється свого роду художня ілюзія теперішності [3, с. 23]. Є кілька версій походження ІП в англійській мові:

– О. Есперсен пов'язує походження ІП із його вживанням в усному мовленні [6, с. 120];

– Г. Суїт, Е. Мецнер, Дж. Грімм висловлюють думку, що ІП прийшов у літературну англійську мову з розмовної як наслідування французької, в якій його вживання пояснюється успадкуванням цієї функції від латинської мови [10, с. 81; 8, с. 93–94; 5, с. 516].

Вважаємо останнє припущення малоімовірним, оскільки історичний презент – це явище, одночасна поява якого прослідковується майже у всіх германських мовах, тому не доцільно кваліфікувати його як запозичення. Можна погодитись з дослідниками, які схиляються до думки, що за походженням ІП є розмовною формою, витоки якої варто шукати в усній розмовній мові [1, с. 103; 7, с. 63]. Про Praesens Historicum написано багато, адже це – своєрідне мовне явище, особливість якого полягає в тому, що воно є двоплановим: за значенням виражає минуле, а за формою – це категорія теперішності [2, с. 60].

Метою статті є аналіз граматичних темпоральних структур (історичного та футурального презентів), які здатні передавати подвійну часову експозицію.

Виклад основного матеріалу. У нашому розумінні *історичний презент* художнього твору поєднує у свідомості читача минулу дію з теперішністю через момент сприймання дії у її мовній реалізації в процесі читання твору. Завдяки семантико-стилістичному наповненню ІП відбувається уявне перенесення минулої дії у площину теперішності, досягається актуалізація цієї дії. Аналіз прикладів свідчить, що для реалізації ІП необхідний сприятливий контекст. У наведених нижче сегментах творів прослідковується таке: пріоритетна роль у створенні відповідного контексту лежить на претеритному оточенні, а також на лексичних маркерах-перемікачах, які у поєднанні із презентними граматичними формами створюють особливо яскраве сприйняття описуваного.

1. *“I (Burton) was walking round the Confectionery and Grocery Exhibition at the Agricultural Hall, and I suddenly see her and her sister – they are in the line”* [12, с. 216].

2. *That's right, Jimmy Frost. So when I said that to her, the little madam turns up her nose at once and says, “Catch me going with Annie Frost!”* [13, с. 69].

3. *“I don't know what you mean, Roddy,” she replied. “What could be going on at a perfectly enchanting party?”*

“Exactly,” he said grimly. “First I see your parents who are divorced leaving the room with Felipe and him coming back alone” [11, с. 172].

Персонажі творів Б. Лотта, Дж. Прістлі, К. Бритт, пригадуючи минулі події та розмови, відтворюють їх та обставини, за яких вони відбувалися, у своїй уяві. ІП, актуалізуючи ці ситуації, не лише підкреслює їх особливу значущість для персонажів на період мовлення, збереження яскравості вражень та розбуджених цими подіями почуттів, а також допомагає чи-

тачеві вивести описане на рівень сприйняття його як живого. Часові форми Present Simple *see, are* (приклад 1) у поєднанні з лексичним маркером *suddenly* підсилюють несподіваність зустрічі, що мала місце у минулому (коли він йшов – *was walking*), синхронізуючи саму дію і спостереження за нею в уяві Бертоні і відтворюючи ситуацію як актуальну в усвідомленні читача. Приклад 2 також підкреслює властивість ІП підсилювати сприйняття описуваного завдяки його здатності «оживляти» події як у спогадах персонажа, так і у сприйнятті читача. Справді, ми наче бачимо невдоволене обличчя Едні, її реакцію на сказане. Вживання історичного презенса у прикладі 3 зумовлене бажанням автора яскравіше передати здивування, незадоволення і навіть обурення Роді від побаченого. Трансформація *see* у *saw* збільшила б емоційність вираження героєм своїх відчуттів, які автор не описує, а вкладає в одне слово *see*. Цей приклад особливо яскравий, оскільки історичний презенс тут функціонує без претеритного оточення, а фон лише прочитується з контексту.

Історичний та футуральний презенси як види драматичного презенсу допомагають актуалізувати минулу та майбутню дії, так би мовити, «стерти» межі між минулим – теперішнім та майбутнім – теперішнім. Схематично це можна зобразити так:

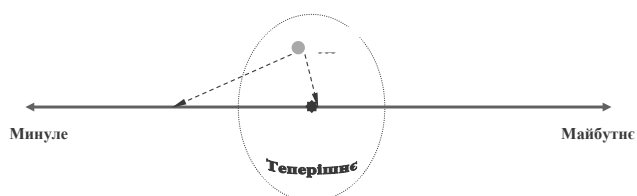

Рис. 1. Кореляція минуле ↔ теперішнє

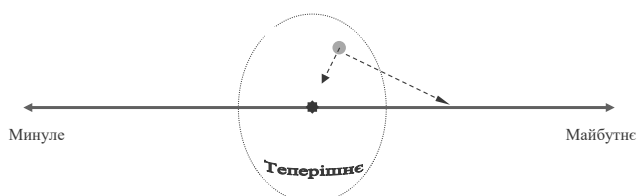

Рис. 2. Кореляція майбутнє ↔ теперішнє

Подібно до історичного презенса, який передає кореляції теперішнього та минулого (рис. 1), футуральний презенс (ФП) відображає зв'язки теперішнього з майбутнім (рис. 2). Як результат, в уяві читача минулі та майбутні дії, факти, явища, стани органічно влітаються у теперішність.

Драматичний презенс передає подвійну часову експозицію, поєднує реальну часову площину читача з художньо втіленою часовою площиною дій персонажів. Аналіз ІП і ФП переконливо свідчить, що граматична структура PrS має певні художні функції, і їх розкриття допомагає усвідомити багатство естетичної інформації, яку несе у собі текст. Завдяки своїм художнім можливостям граматична форма PrS не лише повідомляє час реалізації дії, а доповнює це повідомлення смисловими, образними та експресивними відтінками. Отже, створюючи ФП, граматична форма PrS виражає не лише лінійні зв'язки теперішнього з майбутнім. Вона фіксує зміни у динаміці сюжету – від лінійного до асоціативного, поєднуючи змістове, композиційне і художнє навантаження.

Передаючи віднесеність майбутньої дії до теперішності, ФП виражає майбутню ситуацію через її презентну реалізацію у свідомості персонажа і, відповідно, читача. Це і є та специфічна особливість граматичної форми PrS, що дає змогу виділити футуральний презенс як цілком відмінний за своєю семантикою аспект стилістичного функціонування цієї часової форми, відрізнити реалізацію ФП серед інших випадків вживання, властивих PrS, зокрема, найближчої за значенням до футурального презенса здатності виражати заплановану майбутню дію. Різниця тут полягає у тому, що ФП – це художнє вираження, переосмислення дійсності автором із метою емоційного впливу на читача, тоді як вживання PrS для передачі запланованої майбутньої дії здебільшого констатує факт її реалізації у майбутньому або впевненість у тому, що ця дія відбудеться.

Сформовані у свідомості того, хто говорить, думка і мета висловлювання для відображення будь-якої дії є вирішальним моментом, який визначає концептуальну структуру кожної часової дієслівної форми.

Футуральний презенс і запланована майбутня дія – дві різні понятійні структури PrS. Група дієслів, здатних виражати майбутню заплановану дію формою PrS, обмежена. Це переважно дієслова, які виражають пересування у просторі (*We arrive the day after tomorrow*) або такі, що входять до складу традиційно усталених мовних зразків офіційного стилю (*The experiment starts in three days; The meeting is held at the conference hall next Tuesday, May 21*). У таких випадках для трактування майбутньої дії найважливішим є теперішнє (на момент вираження у мові) усвідомлення того, що вона неминуче відбудеться, що намір того, хто говорить, буде обов'язково реалізований. Вживанням PrS досягається ефект визначеності, впевненості у реалізації дії. Дієслівна форма PrS набуває такого відтінку значення у контексті, що відображає взаємодію форми з певними часовими маркерами, які створюють теперішність наміру/планування. Саме вказівка на точний час футуральної дії підкреслює впевненість у тому, що дія відбудеться. Завдяки цій синтагматичній комбінації форми і маркерів реалізується комунікативне завдання мовної ситуації – надати майбутній дії такої сили впевненості, яка звичайно властива тільки подіям у теперішньому чи минулому.

Зовсім іншого понятійного наповнення форма PrS набирає у стилістичній функції футурального презенса, коли реалізується комунікативне завдання емоційного впливу на читача. Це можна прослідкувати на прикладах, взятих із художніх творів:

“*Thanks Basil,*” answered *Dorian Gray, pressing his hand. “I knew that you would understand me. Harry is so cynical, he terrifies me. But here is the orchestra. It is quite dreadful, but it only lasts for about five minutes. Then the curtain rises, you see the girl to whom I am going to give all my life, to whom I have given everything that is good in me”* [354, с. 83].

Текстовий фрагмент засвідчує підкорення граматичною формою контексту, зумовлене комунікативними намірами персонажа (переповнений почуттями до дівчини, в яку закоханий, Доріан прагне передати неповторний ефект її майбутньої появи на сцені). Через футуральний презенс із лексичним маркером *then* – ядром, навколо якого формується експресивно-образна ситуація, – реалізується асоціативний розвиток сюжету. Завдяки функціонуванню ФП епічний час витісняється часом індивідуальним, тим, що створюється у відчутті персонажа і через його сприйняття – в уяві читача. Способом гри часових значень, автор робить успішну, на наш погляд, спробу поєднати різні часо-

ві площини – персонажів і читача. Слова, які письменник вклав у уста Доріана, завдяки кульмінаційній фразі (*the curtain rises, and you see the girl*) створюють мікрополе емоційного впливу і на співрозмовника (Базіля), і на читача, породжуючи начебто об'єктивну реальність простору і часу, спільну для персонажа і реципієнта. Саме ФП передає експресивність цього епізоду, посилює когнітивно-прагматичний потенціал розповіді.

Значна різниця у семантичному наповненні спостерігається і між футуральним презентом та власне футуральними формами, які словесно відтворюють майбутнє, котре ніяк не пов'язане з теперішнім і навіть протиставляється йому. З метою підкреслення відірваності від теперішнього (у чому і полягає основна відмінність власне футуральних форм від футурального презенту) можуть вживатися ще і лексичні показники ізольованості майбутньої дії (*next time, in a week і т. д.*), але таке поєднання не обов'язкове, оскільки або зміст самих футуральних дієслівних форм вказує на відсутність зв'язку цієї дії з теперішністю, або така відсутність випливає із мовної ситуації. Лексичні маркери відіграють велике значення для акцентування співвіднесеності презентної форми і футуральності, об'єднання часових площин теперішнього і майбутнього. Однак і у цих випадках вони можуть бути відсутні, оскільки зв'язок часових планів може підтримуватися мовною ситуацією.

5. *“I think you will tire first, all the same. Someday you will look at your friend, and he will seem to you to be a little out of drawing, or you won't like his tone of color, or something”* [15, с. 18].

6. *“Oh, yes, we'll have a nice long talk later,” he said. “We'll go back to my place and we'll be able to talk all night”* [14, с. 112].

Відмінність семантики дієслівних форм Present Simple та Future Simple полягає не лише в експліцитному вираженні за допомогою різних часових форм (*tenses*) того самого часу (*time*), а також в імпліцитному змісті, який вони несуть, оскільки крім майбутньої дії додатково виражають відсутність/наявність зв'язку із теперішністю. У п'ятому і шостому прикладах Future Simple констатує майбутні дії поза зв'язком з теперішністю. Ці дії втрачають свою актуальність для того, хто говорить, але відірваність цих майбутніх дій від теперішності також не акцентується.

У прикладах 3, 4 футуральний презент імпліцитно об'єднує два часові плани, тобто включає майбутнє в площину розширеного теперішнього. Завдяки функціональній транспозиції дієслівної форми PrS зміст, виражений нею, набуває метафоричного значення, ситуація стає виразнішою та експресивною, «наближаючись» до реципієнта. Футуральний презент актуалізує дію, подає її як реальність.

Висновки. На основі вищесказаного можна дійти таких висновків.

1. Завдяки ФП досягається ментальна синхронізація дії та її спостереження персонажем, що наповнює текст дієвістю, стимулює читача до активного співпереживання, а не пасивного (чисто інформативного) сприйняття описуваного;

2. Функція ФП – це не проста сума презентної функції граматичної форми і претеритальної функції елементів оточуючого контексту, а, передусім, складний комплекс, в якому граматичне значення часової форми під впливом контексту, що йому суперечить, перетворюється на переносне, метафоричне значення теперішності, яке посилює емоційне звучання твору.

3. Футуральний презент – це уявне теперішнє майбутньої дії, яке конкретизується та функціонує лише в контексті чи у мовленнєвій ситуації. Сама ж дієслівна форма поза текстом у такому значенні реалізуватися не може.

4. У художніх текстах завдяки футуральному презенту здійснюється орієнтація майбутньої дії на площину об'єктивної теперішності реципієнта (персонаж – читач). Співвіднесеність (взаємодія) семи майбутнього, породженої контекстом, і семи теперішнього, вираженої дієслівною формою, надає майбутній дії образної актуалізації та емоційного відтінку модальності.

Література:

1. Авдеев Ф.Ф. Роль имперфектного презенса в историческом настоящем единичного действия. Известия Воронежского государственного педагогического института. 1976. Т. 172. С. 100–115.
2. Шахматов А.А. Синтаксис русского языка. Л.: Учпедгиз, 1941. 620 с.
3. Brunner K. Die englische Sprache, ihre geschichtliche Entwicklung. Die Flexionsformen, ihre Verwendung. Das Englische ausserhalb Europas. Halle (Saale), 1951. 716 S.
4. Curme G.O. A Grammar of the English language. Syntax. Vol. 3. New York: Irvington, 1931. 616 p.
5. Guillaume G. De la double action separative du present dans representation fran cais du temps. Paris, 1951. 215 p.
6. Johnstone B. 'He says ... so I said': verb tense alternation and narrative depictions of authority in American English. Linguistics. 1987. № 25 (1). P. 33–52.
7. Leech G.N. Meaning and the English Verb. London and New York: Longman, 1987. 139 p.
8. Meyer Ch. The Verb in contemporary English: Theory and Description. Cambridge: Cambridge university press, 1995. XII, 313 p.
9. Reichenbach H. Elements of Symbolic Logic. New York: Columbia press, 1947. 184 p.
10. Trnka B. In the Syntax of the English Verb Form Caxton to Dryden. Travaux de cercle linguistique de Prague. 1930. No. 3. P. 3–95.
11. Braun L.J. The Cat Who Played Post Office. New York: Jove Books, 1987. 265 p.
12. Lovelace M. The Cowboy and the Cossack. New York: Silhouette Books, 1995. 256 p.
13. Reeman D. Winged Escort / Reader's Digest Condensed Books. Canada: The Reader's Digest Association Ltd, 1976. P. 211–362.
14. Wallace I. The R Document / Reader's Digest Condensed Books. Canada: The Reader's Digest Association Ltd, 1977. P. 113–270.
15. Wilder O. The Bridge of Sun Luis Rey. Москва: Просвещение, 1982. 93 p.

П'ятничка Т. В., Шилинская И. Ф. Темпоральные транспозиции в художественном дискурсе

Аннотация. Статья посвящена анализу грамматических темпоральных структур (исторического и футурального презенту), которые способны передавать двойную временную экспозицию, благодаря чему достигается синхронизация реальной временной плоскости читателя с художественно воспроизведенной автором временной плоскости описанных действий.

Ключевые слова: транспозиция, замещение, синхронизация.

Pyatnychka T., Shylinska I. Temporal transpositions in narrative discourse

Summary. The article focuses on pragmatic functions of the use of dramatic present in fiction discourse. In narratives the metaphoric use of the present tense verb forms aims to create an effect of recurring vision or give a sense of immediacy for the vivid description of imaginative past or future. The given research also shows the differences between future present and scheduled future events, and future actions.

Key words: transposition, displacement, synchronization.